

SOLIQ QARZDORLIGINI HISOBLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH – IQTISODIY BARQARORLIK GAROVI

Payziyev Hamid Orziqovovich

Surxondaryo viloyati soliq boshqarmasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16756922>

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonda soliq qarzdorligini hisoblash tizimining hozirgi holati tahlil qilinib, uni takomillashtirish zarurati asoslab berilgan. Soliq qarzining davlat byudjetiga ta'siri, qarzdorlikni keltirib chiqaruvchi omillar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqilgan. Raqamlashtirish asosidagi yangi hisob-kitob tizimlari, sun'iy intellektdan foydalanish imkoniyatlari hamda nazoratning samarali mexanizmlari haqida takliflar bildirilgan.

Kalit so'zlar: soliq qarzdorligi, hisoblash tizimi, iqtisodiy barqarorlik, byudjet daromadlari, raqamlashtirish, soliq ma'muriyati, avtomatlashtirish.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat moliyaviy siyosatining eng muhim vositalaridan biri bu – soliq tizimidir. Aynan soliqlar orqali davlat byudjeti daromadlarining asosiy manbalari shakllanadi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning moliyaviy asoslari mustahkamlanadi. Shu sababli, soliq to'lovlarining o'z vaqtida va to'liq undirilishini ta'minlash masalasi iqtisodiy barqarorlik uchun hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda soliqqa tortish tizimida amalga oshirilgan islohotlar – soliq yukining kamaytirilishi, yengillashtirilgan tartiblar va elektron platformalarning joriy qilinishi – moliyaviy intizomni kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Biroq, ayrim holatlarda soliq qarzdorligi saqlanib qolmoqda. Jumladan, kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlari orasida qarzdorlik ko'rsatkichlari yuqoriligicha qolmoqda, bu esa davlat byudjetiga tushumlarni rejalashtirishda qiyinchilik tug'dirmoqda.

Soliq qarzdorligini hisoblash tizimi bugungi kunda ayrim texnik, tashkiliy va axborot infratuzilmasiga oid kamchiliklar tufayli to'liq ishlamayapti. Ma'lumotlar bazalarining integratsiyalashmaganligi, real vaqt rejimida monitoring imkoniyatlarining cheklanganligi, shuningdek, soliq to'lovchilarning o'z vaqtida xabardor qilinmasligi mavjud muammolardan sanaladi.

Shu bois, soliq qarzdorligini hisoblash tizimini takomillashtirish dolzarb vazifaga aylanmoqda. Mazkur maqolada ushbu tizimdagi muammolar tahlil qilinadi, ularni bartaraf etish bo'yicha taklif va tavsiyalar ilgari suriladi. Maqolaning asosiy maqsadi – iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda soliq qarzdorligi hisobini yuritish va nazorat qilishning zamonaviy yondashuvlarini asoslashdan iboratdir.

Asosiy qism

Soliq qarzdorligi har qanday mamlakat soliq tizimi samaradorligini aks ettiruvchi muhim ko'rsatkichlardan biridir. Soliq to'lovchilar tomonidan belgilangan muddatda to'lanmagan soliq summaları nafaqat davlat byudjetiga tushumlarning kamayishiga, balki umumiy iqtisodiy muvozanatning buzilishiga ham sabab bo'ladi. Ayniqsa, moliyaviy intizom darajasining pastligi, hisob-kitob tizimining yetarlicha avtomatlashtirilmagani va soliq organlari bilan soliq

to'lovchilar o'rtasidagi axborot almashinuvining samarasizligi mavjud qarzdorlik miqdorining ortishiga olib kelmoqda.

Bugungi kunda soliq qarzdorligini hisoblash bo'yicha mavjud tizimda bir qator kamchiliklar mavjud bo'lib, ular iqtisodiy xavfsizlikka tahdid solmoqda. Avvalo, soliq organlari tomonidan foydalanilayotgan axborot bazalari turli tizimlar bilan to'liq integratsiyalashmagan.

Bu esa real vaqt rejimida ma'lumotlarni olishni murakkablashtiradi, soliq to'lovchilarning qarzdorligi holatini o'z vaqtida aniqlash va ularga tegishli choralarni ko'rish imkoniyatini cheklaydi. Bundan tashqari, aksariyat hollarda ma'lumotlar qo'lda yoki yarim avtomatik usulda kiritilishi hisob-kitobdagi xatoliklar, tafovutlar va kechikishlarga sabab bo'ladi.

Soliq qarzdorligi yuzaga kelishining yana bir omili – soliq to'lovchilar uchun mavjud bo'lgan xabardorlik darajasining pastligidir. Ayni paytda soliq to'lovchilar o'z qarzdorlik holatini faqatgina soliq organlaridan maxsus so'rov orqali yoki har choraklik ma'lumotlar bilan aniqlashga majbur bo'lib qolmoqda. Bu esa vaqtni yo'qotishga olib keladi, ba'zan qarzdorlik o'sib borishiga sabab bo'ladi. Zamonaviy texnologiyalar – mobil ilovalar, elektron kabinetlar va avtomatik xabarnomalar orqali bu muammoni hal qilish imkoniyati mavjud bo'lsa-da, ular to'liq joriy etilmagan.

Yana bir muhim jihat – soliq qarzdorligi monitoringi va tahlili mexanizmlarining yetarli emasligidir. Qarzdorlik miqdorini aniqlashda ko'proq statistik yondashuv qo'llaniladi, lekin bashoratli, tahliliy yondashuvlar kam qo'llaniladi. Agar sun'iy intellekt yoki ma'lumotlar tahlili asosidagi algoritmlar joriy etilsa, soliq qarzdorligini yuzaga kelish ehtimolini oldindan aniqlash va profilaktika choralarini ko'rish imkoniyati yaratiladi. Misol uchun, doimiy ravishda soliq qarzdorligi yuzaga kelayotgan subyektlar bo'yicha xavf darajasi aniqlanishi mumkin.

Soliq qarzdorligini hisoblash tizimini takomillashtirishda raqamlashtirish jarayonlari alohida ahamiyatga ega. Bunda, birinchidan, barcha soliq to'lovchilar, banklar, bojxona va sud tizimlari o'rtasida yagona integratsiyalashgan axborot platformasini yaratish lozim. Ikkinchidan, soliq qarzdorligini avtomatik tarzda hisoblaydigan va real vaqt rejimida yangilaydigan algoritmlarni joriy etish talab etiladi. Uchinchidan, qarzdorlik bo'yicha avtomatik xabarnomalarni SMS, e-mail va shaxsiy kabinetlar orqali yetkazib berish yo'lga qo'yilishi kerak.

Bundan tashqari, soliq kodeksida soliq qarzdorligini hisoblash, undirish va baholash bo'yicha huquqiy asoslar kuchaytirilishi kerak. Soliq qarzdorligi bo'yicha reyting baholash tizimi kiritilib, ishonchli va ishonchsiz soliq to'lovchilar kategoriyalari aniqlanishi foydali bo'ladi. Bu esa soliq organlariga har bir subyekt bilan individual va samarali yondashuvni qo'llash imkonini beradi.

Shuningdek, davlat va xususiy sektor o'rtasida ochiq va interaktiv muloqotlarni kuchaytirish ham muhim ahamiyatga ega. Soliq to'lovchilar uchun qarzdorlik yuzaga kelishining oldini olishga qaratilgan o'quv materiallari, video yo'riqnomalar va tezkor maslahat xizmati (chatbotlar yoki onlayn platformalar orqali) tashkil etilishi kerak. Aynan soliq madaniyatining oshishi orqali qarzdorlik darajasini sezilarli darajada kamaytirish mumkin.

Umuman olganda, soliq qarzdorligini hisoblash tizimi nafaqat texnik, balki institutsional yondashuvlar bilan ham takomillashtirilishi zarur. Soliq to'lovchilar va soliq ma'muriyati o'rtasida ochiq va shaffof, ishonchli axborot almashinuvi mavjud bo'lsa, tizimning samaradorligi ortadi.

Soliq qarzdorligi ko‘p hollarda moliyaviy intizom pastligi emas, balki tizimdagi yetarli darajadagi avtomatlashtirishning yo‘qligi sababli yuzaga kelayotgan holatdir. Shu sababli, bu muammoni kompleks tarzda hal etish orqali iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga katta hissa qo‘shish mumkin bo‘ladi.

Xulosa

Soliq qarzdorligini hisoblash tizimi iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda strategik ahamiyatga ega. Ushbu tizimning takomillashuvi nafaqat soliq tushumlarining oshishiga, balki moliyaviy intizomning mustahkamlanishiga, soliq to‘lovchilarning ishonchini oshirishga ham xizmat qiladi. Elektron raqamli texnologiyalardan foydalanish, sun’iy intellektni joriy etish va ma’lumotlar bazasini yagona tizimga integratsiyalash bu yo‘nalishdagi asosiy ustuvorliklardandir.

Davlat soliq xizmati tomonidan bu borada olib borilayotgan islohotlar ijobiy samara berayotgani bilan birga, mavjud muammolarni chuqur tahlil qilish, amaliy mexanizmlarni takomillashtirish bo‘yicha muntazam ishlar olib borilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2022.
2. Davlat soliq qo‘mitasining rasmiy veb-sayti – www.soliq.uz.
3. Karimov B.B. Soliq qarzdorligini boshqarish: nazariy va amaliy jihatlar. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2023.
4. OECD. (2021). *Tax Debt Management: Best Practices and Innovations*. Paris: OECD Publishing.
5. Xolboyev R. Soliq siyosatida raqamlashtirishning o‘rni va istiqbollari. // Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali. – 2024, №2(45), 58–66.